

GREPE UIT 'N KLEURRYKE ARTILLERIETRADISIE

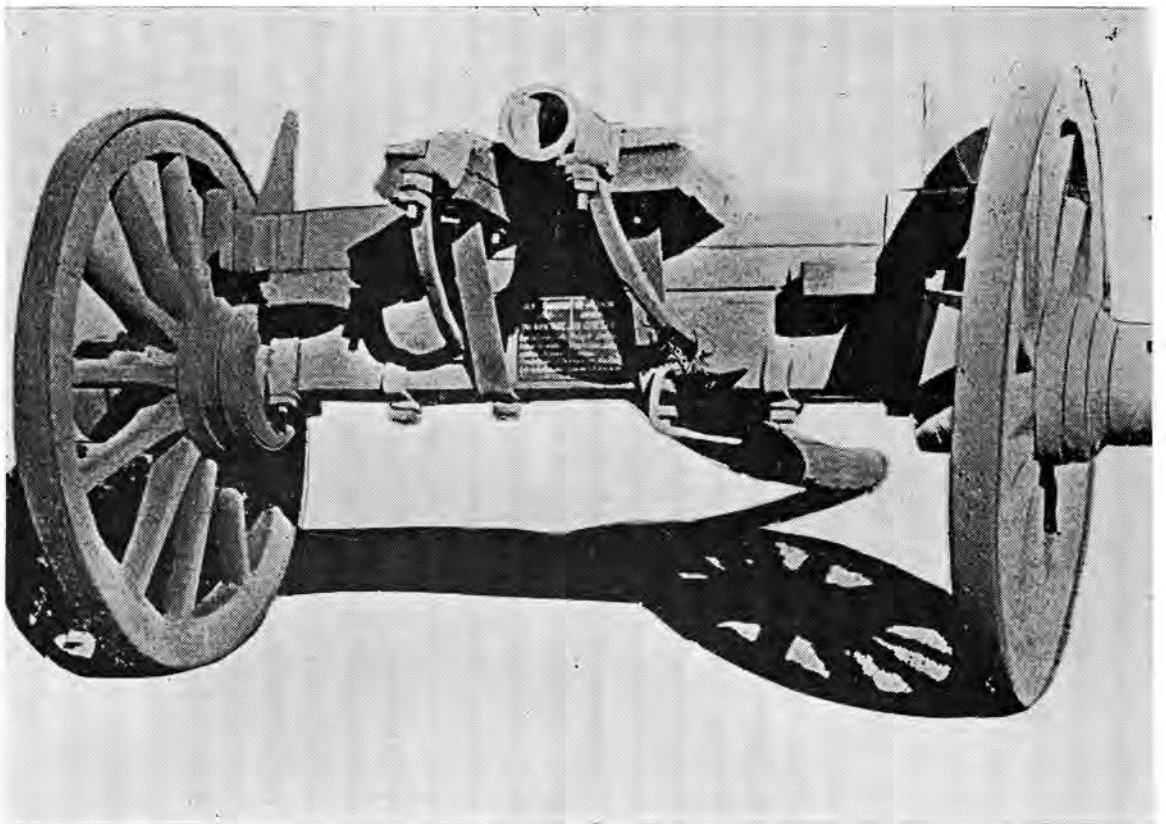
"Artillery lends dignity to what might otherwise be a vulgar brawl."¹

Hierdie trots van artilleriste in hulle korps is 'n wêreldverskynsel. Die korps trots van Suid-Afrika se artilleriste is net so opvallend. Miskien tereg ook want in 'n mindere of meerdere mate was die kanon altyd die moreelbouer by die vegtendes — dit was die vaandel wat teen vyandelike verowering beskerm moes word en vandaar dan die tradisie dat artillerie-eenhede nie vaandels, in die ware sin, het nie.

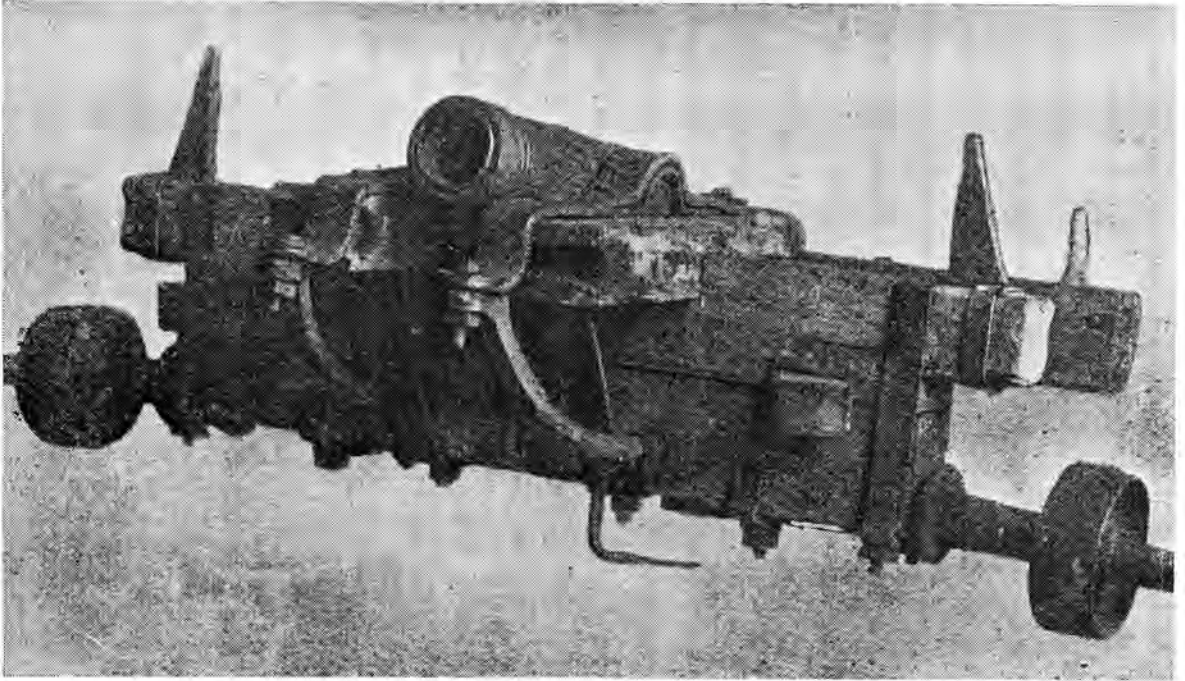
Die trots of affiniteit van artilleriste teenoor hulle kanonne kom baie mooi uit in die troetelname wat aan kanonne gegee was. Dink maar aan die bekende "Grietjie" van die

Voortrekkers, die Pretoriuskanon beter bekend as "Dingaan", die "Raskanon", "Martienie", "Long Tom" en "Skinny Liz", een van ons eerste selfgemodifiseerde lugafweerkannone. Grietjie was vir 'n lang tyd aanvaar as die enigste kanon van die Voortrekkers. Preller beweer, in sy **Historiese Opstelle**, dat die Voortrekkers by die Slag van Bloedrivier oor die diens van twee kanonne beskik het, nl Grietjie en die Pretoriuskanon. Hy sê verder dat 16 Desember 1838 die datum is waarop Afrikaners die eerste keer grofgeskut in 'n geveg of oorlog hanteer het en dat die eer aan Gissing en Jan Joubert toekom.

1. H. L. Peterson: Round shot and Rammers, New York, pi.

Grietjie soos sy vandag lyk. Moontlik is dit die rede vir die bewering dat daar twee Grietjies was.

Grietjie van die Voortrekkers soos sy oorspronklik gelyk het

'n Onlangse besoek aan die Bloedriviermonument toon drie kanonne. Hierby sluit Ransford aan en stel dit dat daar drie kanonne, van 2½" boor, by die slag van Bloedrivier was. Hierdie getal kanonne kan eweneens nie as korrek aanvaar word nie veral gesien in die lig van 'n artikel in die **Nederduitsch Zuid-Afrikaansch tydskrift** van 1838 nie. In genoemde artikel word 'n brief van die Voortrekkers uit Natal aangehaal waarin beweer word dat die Voortrekkers sewe kanonne gehad het, nl twee 8 ponders, twee 4 ponders en drie 2 ponders.

Die brief gaan verder en beweer dat die bedieners van die kanonne so goed geoefend was dat hulle 'n teiken op 2 000 tot 2 500 treë met soveel gemak kon tref dat dit lyk asof hulle met 'n geweer skiet. Dit wil dus voorkom asof dit 'n bykans onmoontlike taak sal wees om die werklike getal kanonne by die Slag van Bloedrivier te bepaal en die drie replikas by die Bloedriviermonument moet dus bloot as 'n willekeurige getal beskou word.

'n Verdere misvatting van Preller is dat 16 Desember 1838 die eerste aanwending van kanonne deur Afrikaners was. Reeds by Gatsrand, wat later as Veglaer bekend gestaan het, is die aanvallende Zoeloe-impis deur die aanwending van 'n kanon verdryf en later, met die aankoms van Pretorius by die Trek-

kers in Natal, is welkomskote deur hulle kanonne afgevuur.

Met hierdie aanwendings, eintlik uit nood gebore, breek die Voortrekkers met 'n gevestigde Europese beginsel, nl dat kanonne as 'n enkele wapen aangewend word en nie as deel van 'n battery nie. Die Voortrekkers en later ook die Boere het die inisiatief aan die artilleris oorgelaat om sy kanon tot die meeste voordeel aan te wend. Dit kon veilig aan die artilleris oorgelaat word, want Napoleon het gesê:

"I judge that all officers ought to serve in the artillery, which is the arm which can produce the best Generals. It has prime personnel and material."

Tydens die Slag van Congella (1842) het die Voortrekkers 'n nagtelike aanval op die Engelse se verskansing gemaak en Daniël Bezuidenhout het 'n kanon buitgemaak. Hy het die stuk wat 179 lb geweeg en ± 4 vt lank was, van sy affuit gelig en op sy skouer na die Voortrekkers gedra. Die bewering word gemaak dat hierdie kanon tans by die Belfast se Hoërskool staan.

Tydens die duur van die slag het die Voortrekkers vier kanonne van die Engelse gebuit en dit teen die Engelse aangewend. Preller vertel dat die ammunisie uitgeput geraak het en dat besluit was om 'n ankerketting

van een van die skepe in die baai (Durban) stukkend te kap, dit met lood te omgiet en as projektele aan te wend.

In dieselfde verband vertel ene L. S. Nel: "At Durban on the 24th May 1842 Pretorius's commando captured two big guns from the British. They had no ammunition for these guns so they had to dig up the cannon balls fired at them and fire them back again. One ball was given to old Johannes Havermann . . . He was instructed to make a mould for casting cannon balls according to this sample."²

Aan President Burgers kom die eer as stigter van die eerste artillerieskors in Transvaal toe en deur sy toedoen kom die Battery Dingaan in 1874 onder kapt Otto Reidl tot stand. Die naam van "Grietjie" duik weer in die geskiedenisboeke op tydens die eerste Vryheidsoorlog en wel waar dit in verband gebring word met M. N. Ras, die eerste kanonmaker in Transvaal. Terloops moet hier gemeld word

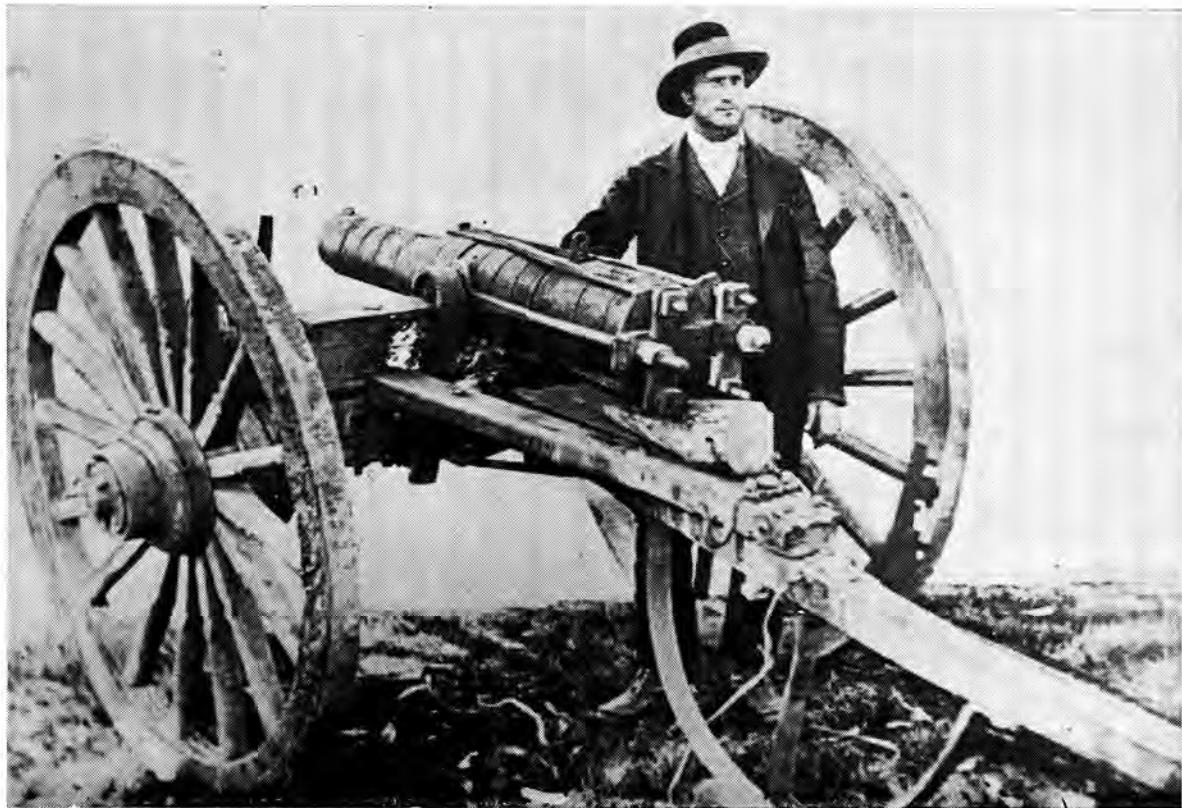
dat daai vermoedelik twee kanonne met die naam "Grietjie" was.

Vir Ras was die feit dat die ZAR se magte oor so min kanonne beskik het 'n bron van kommer. Op die gevegsfront by Potchefstroom toon hy sy vaardigheid en herstel vir Grietjie. In die woorde van Pienaar . . . "dit hinder hom (Ras) geweldig dat die kanonetjie so ondoeltreffend is en elke keer bollemakisie slaan as 'n skoot gevuur word. Verlof om ou Grietjie van haar streke te genees, is geredelik gegee. Spoedig na sy behandeling was ou Grietjie van haar kwaal genees en het sy haar betaamlik gedra."³

Ras kry hierna verlof om na sy plaas terug te keer en 'n kanon te gaan vervaardig. Hy maak uiteindelik twee kanonne uit wabande en hulle word die "Martienie" en die "Ras" gedoop. Beide kanonne word aan die artil-

2. *Africana Notes and News* dd June 1969, Vol 18, No 6: *Shoulder Firearms in Southern Africa; Some Addenda* deur G. Tylden.

3. Pienaar, J. Lion: *Die Ras — kanonne*, Brits 1949.

Ras by die eerste kanon deur hom uit wabande vervaardig. Let op die manier waarop die wabande aangewend is

Ras tussen die 'Martienie' en die 'Ras'. Die regterkantse kanon vertoon meer vaartbelyn en is daarom vermoedelik die tweede kanon

leriekorps oorhandig en "Martienie" word aangewend teen die Engelse forte rondom Pretoria (vermoedelik was dit Fort Tullichewan en Commeline waarvan die oorblyfsels nog op die koppie onderkant Schanskopfort te sien is).

Na die vrede word die kanonne gebruik om die twaalfuur tydsein af te vuur. Op 'n dag het ene Comploier, een van die artilleriste, een van die Raskanonne (vermoedelik "Martienie") met klippe gelaai en dit in die rigting van Pres Kruger se huis gerig. Enkele klippe het wel deeglik op die President se tafel geval en die Artilleris is byna voor 'n krygsraad gedaag. Die klippe het die "Martienie" se loop laat bars. Beide hierdie kanonne en ook 'n Grietjie is tans nog in Pretoria.

Van al die kanonne toring Long Tom — of moet 'n mens sê die vier Long Toms — bo al die ander in bekendheid uit.

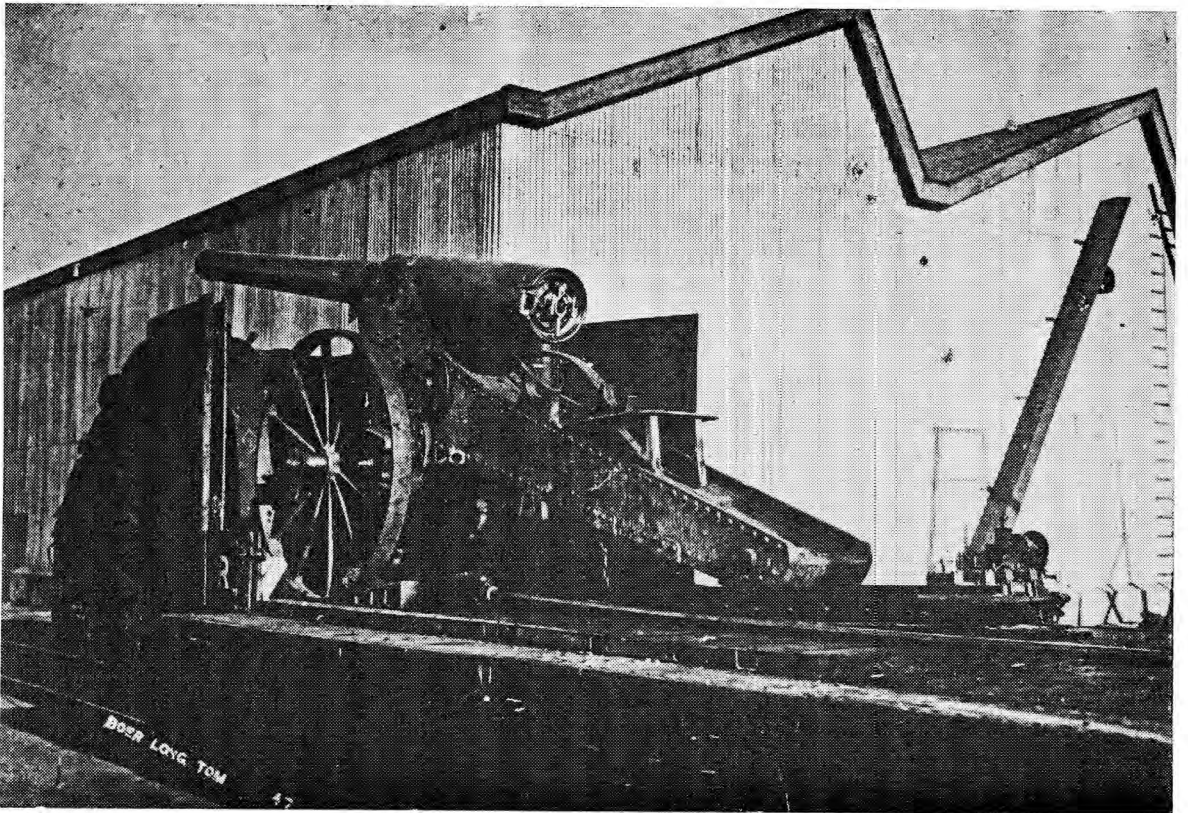
Oor die Long Tom is al baie geskrywe en tog duik navrae daarvoor steeds weer op. Dit is nie vreemd nie want soveel skrywers as wat daar is soveel menings is daar. Een skrywer in 'n prominente historiese tydskrif gaan selfs so ver om die Long Tom 'n voorlaaier te noem en beskryf in besonderheid hoe eers die kruit en dan die projektiel van vooraf in die loop gelaai word.

Selfs oor die bynaam "Long Tom" is daar heelwat bespiegeling. Sommige skrywers beweer dat die artilleriste geen inisiatief gehad het nie en die naam oorgeneem het van 'n Engelse kanon met dieselfde naam. Dink hier bv aan "Long Cecil" wat in die De Beer's Maatskappy se werkswinkel in Kimberley vervaardig was. Ander weer beweer dat die Engelse wel die naam Long Tom aan die Boerekanon gegee het omdat dit, tot hulle ontsteltenis, so 'n geweldige lang trefafstand gehad het. Preller gebruik pertinent die naam Long Tom in 'n artikel, "Die Vier Lang Toms", in die **Huisgenoot** van 28 Mei 1937. Preller wys verder daarop dat die Long Tom nie 'n baie goeie kopie van die ZAR was nie omdat dit, in so 'n laat stadium as 1899 nog met swartkruit geskiet het en die bol rook sy posisie verrai het. Verder wys hy daarop dat die Long Toms vestingkanonne was en nie vir 'n beweeglike oorlogvoering bedoel was nie.

Preller maak egter ook die verdere interessante bewering dat die Boereartilleriste van die eerstes ter wêreld was om van indirekte artillerievuur gebruik te maak. As in ag geneem word dat die Long Toms moeilik maneuvreerbaar was en dus op sy vooraf voorbereide stelling moes bly staan en dan ook die verklappende bol rook, kan dit mak-

Long Tom by Genl Cronje se kommando met projekteie regs op voorgrond

Long Tom gemonteer op 'n goederewa. Let op verskansing voor

lik aanvaar word dat die vindingryke artillieriste daaraan sou dink om die kanonne agter 'n koppie te versteek en dan sy vuur deur 'n opservasiepunt laat rig het.

Kapt Ram, 'n Nederlandse waarnemer van die Tweede Vryheidsoorlog, bevestig bogenoemde stelling en sê dat die Boere se kanonne, wat gewoonlik afsonderlik opgetree

Long Tom gereed vir vervoer per spoor

het, onsigbaar opgestel was, maar dat hulle posisie deur die vuurstraal verrai is en daarom het die Engelse dan die hele posisie onder artilleriesvuur geplaas.

Vindingrykheid aan Boerekant het weer eens tevoorskyn getree toe een Long Tom se loop deur die Engelse by Ladysmith met dinamiet beskadig is. Hierdie Long Tom is na die Nederlands Zuid-Afrika Spoorwegmaatskappy se werkswinkel vervoer en die beskadigde gedeelte van die loop is afgesny — die Long Tom se naam verander toe na "Die Jood" vanweë die besnydenis.

Opvallend dat dit weer eens die Spoorweë is wat tot die Unieverdedigingsmag se hulp kom voor die eerste Wêreldoorlog en twee kanonne modifiseer tot lugafweergeskut. So ontstaan "Skinny Liz" en haar maat — Suid-Afrika se eerste lugafweerkannone. Dié staan tans voor die Offisiërsklub te Wynberg.

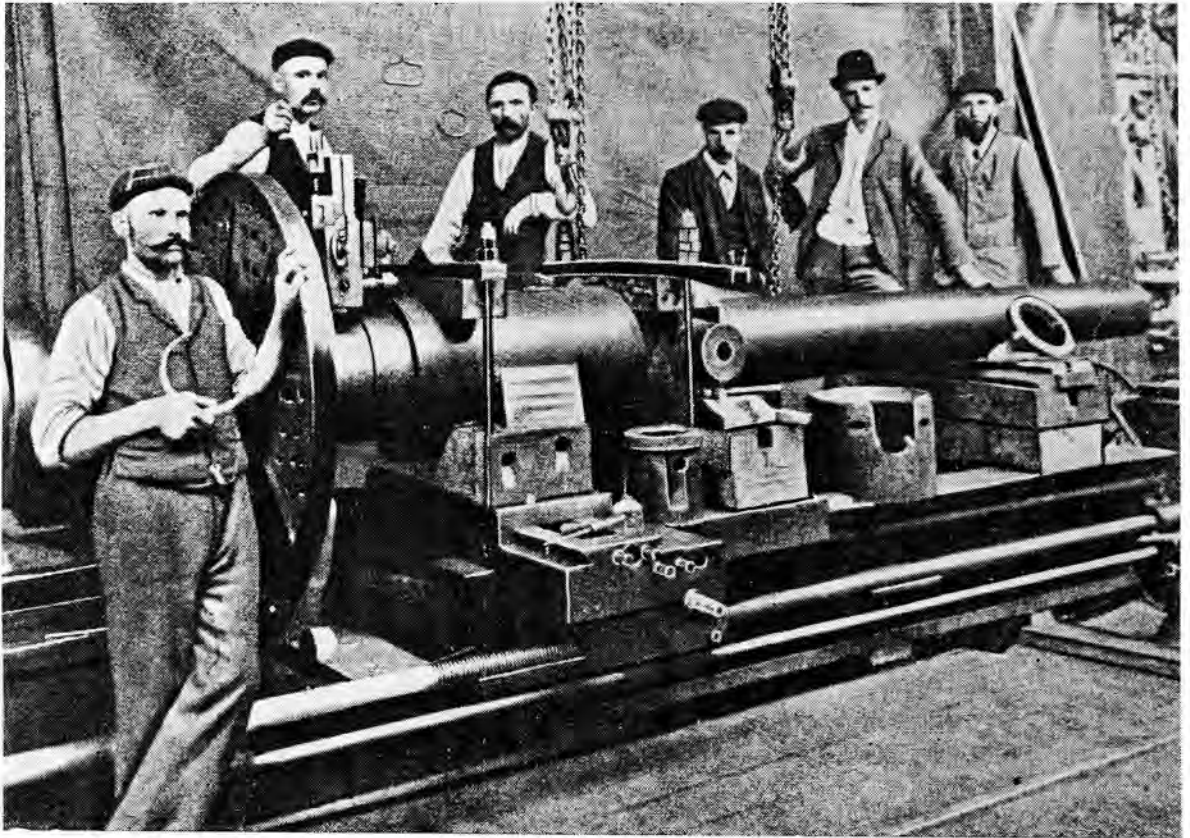
Met hierdie enkele grepe is gepoog om aan

Skinny Liz, SA se eerste selfgemodifiseerde lugafweerkanon, gefotografeer in SWA

te dui waarom die artilleriste met reg 'n trotse korps kan wees. Des te meer so omdat al die bogenoemde kanonne, met uitsondering

van die wat deur die Boere self vernietig is, nooit in die vyand se hande geval het nie. 'n Trotse prestasie deur 'n roemryke korps.

Die Long Tom waarvan die loop deur die Engelse by Ladysmith beskadig was, word in die NZASM se werkswinkel herstel